

УДК 633.63:664.1

О.І. Гуторов, д-р екон. наук, професор

О.В. Ковальова, канд. екон. наук, доцент

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

ФОРМУВАННЯ ЧИННИКІВ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ ЦУКРОБУРЯКОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Постановка проблеми. Одним із важливих завдань розвитку країни є організація агропродовольчого ринку, що здатний задовольнити потреби населення у продуктах харчування. Визначати пріоритетність тієї чи іншої галузі необхідно з урахуванням наявності у ньому системи чинників, що матимуть вплив на рівень її ефективності.

Сучасне цукробурякове виробництво як країни, так і регіону змушене функціонувати в умовах змін ринкового середовища, нестабільної та недосконалої нормативної бази, відсутності належних джерел фінансування та стрімкого зростання вартості матеріальних витрат. Такий стан роботи галузі погіршує її конкурентоспроможність, зумовлює високий рівень витрат і збиткове виробництво. Існуючі проблеми вказують на необхідність подальшого дослідження галузі цукробурякового виробництва та визначення системи чинників концептуального її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам функціонування галузі бурякоцукрового виробництва, питанням її економічної ефективності, формування та розвитку ринку цукру присвятили праці вітчизняні вчені [1-4] та інші науковці. Незважаючи на наявний науковий доробок, проблеми функціонування бурякоцукрового виробництва недостатньо досліджені у практичному аспекті на регіональному рівні, до того ж із кожним роком проблеми поглиблюються і набувають нових рис.

Постановка завдання. Через недосконалий механізм законотворчої діяльності, держава не забезпечила розробку та впровадження необхідних законів, які б сприяли підтримці товаровиробників та споживачів продукції галузі цукробурякового виробництва. Надалі перспективи розвитку галузі не варто розглядати, враховуючи можливе фінансування чи будь-яку іншу державну підтримку. Тому на сьогодні є потреба розробки Концепції розвитку галузі бурякоцукрового виробництва на умовах її автономності з урахуванням досвіду як вітчизняного, так і закордонного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 2005 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2005 р. № 566-р було схвалено Концепцію Комплексної державної програми реструктуризації і розвитку бурякоцукрової галузі на період до 2010 року [5]. Дія Програми мала бути спрямована на подолання кризових явищ у цукробуряковій галузі, забезпечення її економічної стабілізації і подальшого ефективного розвитку на основі реструктуризації бурякоцукрового виробництва, його інтенсифікації і технічного переоснащення, створення привабливого інвестиційного клімату та передумов для досягнення показників розвитку галузі, які б за рівнем відповідали аналогічним показникам високорозвинутих країн, відновлення позицій вітчизняного товаровиробника на зовнішньому ринку цукру. Концепцією було охоплено всі проблемні ланки галузі цукробурякового підкомплексу, проте на практиці реалізувати її у повному обсязі не вдалось.

Здійснити формування раціонального розміщення підприємств, яке дозволяє мінімізувати витрати на перевезення цукрових буряків та сконцентрувати їх в сприятливих для вирощування ґрунтово-кліматичних зонах, без зацікавлення виробників цукрових буряків їх виробляти надзвичайно складно. Матеріально-технічне забезпечення сільгосппідприємств, для яких виробництво цукрових буряків завжди було традиційним, нині майже втрачено і відновити його в умовах стрімкого зростання вартості технічних засобів стає майже неможливо. Крім того, за період часу, коли припинено вирощувати цукрові буряки окремими підприємствами, втрачається і кваліфікація працівників щодо вирощування, догляду за посівами та збиранням цукрових буряків.

Напрямом подолання кризи у цукробуряковому є перехід від екстенсивного напряму розвитку галузі до інтенсивного. У 2014 р. Україна, за попередніми даними, на площі 329,6 тис. га збрала 15553,0 тис. т цукрових буряків (що на 44,2 % більше рівня попереднього року). Показник урожайності склав 471,9 ц/га і є найвищим за останні 20 років. Зростання виробничих показників зумовлює і зростання прибутковості цукрових буряків. Так, за підсумками року вона зросла з 2,7 % до 18,3 % [6].

У 2014 р. за даними господарської асоціації «Харківцукор» в Харківській області збільшилася кількість працюючих цукрових заводів. Якщо у 2013 р. в регіоні працювало 3 цукрових заводи, які виробили 37,5 тис. т цукру, то в 2014 р. були задіяні 5 переробних підприємств. У

сезон виробництва цукру тривалість роботи цукрових заводів становив 67 діб (при оптимальній його тривалості 90 діб). Найменше період переробки цукрових буряків тривав у Савинському цукровому заводі Балаклійського району Харківської області, а найбільше – у Новоіванівському цукровому заводі – 99 діб.

Нині цукрові заводи регіону відмовляються від виробництва цукру з причини відсутності сировини. Забезпеченість у 2014 р. цукровими буряками п'яти діючих цукрових заводів Харківської області була на рівні 65 %.

У 2014 р. посівна площа цукрових буряків регіону становила 19,7 тис га, з яких 2 тис га належали господарствам населення, а 9,6 тис га – власникам цукрових заводів (решта – 8,1 тис га – сільськогосподарським підприємствам регіону). Серед виробників цукрових буряків найбільша їх урожайність на рівні 400-450 ц/га отримана цукровими заводами.

Обсяг переробки цукрових буряків цукровими заводами Харківської області в 2014 р. склав 849 тис. т, з яких близько 700 тис т вироблено у регіоні, 140 тис т надійшло із Полтавської області, а решта – надійшло із інших областей України.

Закупівельна ціна цукрових буряків склала 500 грн за тонну. Проте, зважаючи на такий рівень ціни на цукрові буряки, сільгоспвиробники не мають зацікавленості їх вирощувати. На 2015 р. прогнозована закупівельна ціна на цукрові буряки становитиме на рівні 850 грн/т. Такий рівень цін на цукросировину матиме вплив на зростання собівартості цукру, і, відповідно, ціну його реалізації.

Ціна цукру, яка складалась на внутрішньому ринку в останні роки не відтворювала витрат на його виробництво. Більшість цукрових заводів для забезпечення вирощування та переробки цукрових буряків змушені були реалізовувати цукор за демпінговими цінами, що призвело до значних збитків [4].

У 2014 р. цукрові заводи Харківської області виробили 119,5 тис т цукру, що в загальному обсязі виробництва по Україні (1811 тис т) становить 7 %. На 2015 р. Міністерством аграрної політики на виробництво цукру визначено квоту для внутрішнього його споживання в Україні в обсязі 1 млн. 811 тис т, а для Харківської області вона встановлена на рівні 97 тис т. Потреба ж Харківської області у цукрі становить 104 тис т. Враховуючи наявні залишки цукру, виробленого в минулому році, область, за умови виконання квоти, забезпечить власну потребу у цукрі.

Цукрова галузь України сьогодні має наявні виробничі потужності для виробництва власного цукру з цукрових буряків, які значно перевищують внутрішні потреби країни. Українські товаровиробники при підтримці держави здатні забезпечити власним буряковим цукром внутрішній ринок і постачати його на зовнішні ринки. Певні зрушення у цьому напрямі вже є. На засіданні Ради асоціації цукровиробників у 2014 р. прийнято рішення на кожному цукровому заводі сформувати експортний фонд в межах 20% виробленого цукру [10].

Важливим є питання щодо необхідності вирішення проблеми перевантаження цукру в сезон. Для цього регулятивним інструментом має виступати Аграрний фонд, до якого мають бути передані надлишки цукру понад його потребу на внутрішньому ринку.

Для регулювання ринку цукру України важливо орієнтуватись на потребу у його споживанні на внутрішньому ринку. За умови його перевиробництва понад встановлену квоту, враховуючи високий рівень витрат на цукросировину, а також підвищення вартості енергоносіїв, які в структурі собівартості цукру займають щороку все більшу частку, галузь зазнає подальшої руйнації. Зважаючи на високий рівень затрат на енергоносії, із 48 цукрових заводів України 26 працюють вже на альтернативному паливі (біогаз, пеллети) [8].

Україна зобов'язалася перед СОТ щорічно вводити квоту на пільговий імпорт в країну тростинного цукру-сирцю. Загальний обсяг квоти на ввезення в країну тростинного цукру-сирцю складає 267,8 тис. тонн. Україна у 2014 р. не використала квоту на імпорт тростинного цукру-сирцю. За даними Державної служби статистики України, Україна імпортувала 922,6 тонн цукру, інших цукрі – 11 тис. тонн і 9,2 тис. тонн меляси. Експорт цукру в Україні в 2014 р. склав 6,18 тис. тонн, інших цукрі – 40,2 тис. тонн, меляси – 41,3 тис. тонн і бурякового жому – 41,5 тис. т [7].

Розвиваючи й далі класичний напрям цукробурякової галузі, паралельно на вже існуючій матеріальній базі, необхідно освоювати біоенергетичну її складову, щоб включити до пріоритетів не тільки виробництво цукрових буряків та експорт цукру, а й нових видів біоенергетичної продукції. Саме розвиток високих біотехнологій може не тільки допомогти галузі залишатися прибутковою, а й більш повно завантажити її виробничі потужності й запустити механізми стабілізації сировинної бази та відкрити потужне джерело доходів і нових експортних можливостей.

В Україні вже давно назріла проблема реального виробництва значних обсягів альтернативних видів палива – біоетанолу, біодизелю, гранульованого біопалива та біогазу. Наша держава належить до енергодефіцитних країн, її забезпеченість власними енергоресурсами не перевищує 30 %, а щорічне споживання досягає 50 млрд. м³ природного газу, з яких понад 30 млрд м³ імпортується. Для заміщення таких обсягів енергоносіїв нам достатньо закласти плантації біоенергетичних культур на площі близько 5 млн га. Для цього доцільно виділити малопродуктивні землі, яких маємо майже до 8 млн. га [6].

Нині в Україні є приклад функціонування цукрового заводу, де виробляють біоетанол. У таких умовах цукровий завод вже не є лише виробником цукру. Такі підприємства можуть виробляти цукор нижчої собівартості, та біоетанол, біогаз. Тому можна задіяти замкнений цикл виробництва і забезпечувати внутрішній ринок дешевим продуктом. Але поки що собівартість цукру залишається високою через занадто дорогі енергоресурси і досить дорогої сировини.

Дослідження стану галузі цукробурякового виробництва вказує на потребу вирішення вкрай важливих стратегічних питань галузі:

1. З метою підтримки галузі необхідним є продовження практики пільгового кредитування цукрових заводів шляхом часткового здешевлення за рахунок бюджетних коштів відсотків по кредитах комерційних банків.

2. Забезпечити закупівлю Аграрним фондом цукру білого (бурякового) квоти «А» для формування державного інтервенційного фонду у його виробників у обсягах, передбачених діючим законодавством.

3. Сприяти своєчасному прийняттю постанови Кабінету Міністрів України «Про державне регулювання виробництва цукру та цукрових буряків у період з 1 вересня 2014 р. до 1 вересня 2015 року» та здійсненню розподілу квоти «А» на виробництво цукру із цукрових буряків урожаю 2014 року між цукровими заводами, як це передбачено чинним законодавством.

4. Передбачити у 2015 р. запровадження державної підтримки в частині розробки технологічних регламентів та проведення експериментальних досліджень виробництва біологічних видів палива з цукровмісних продуктів на цукрових заводах.

5. Продовжити роботу щодо відміни тарифної квоти СOT на ввезення в Україну цукру-сирцю з тростини.

6. Сприяти просуванню вітчизняного цукру на зовнішні ринки, запровадженню механізму стимулювання експорту та поверненню експортерам ПДВ.

7. Вжити заходів щодо забезпечення підготовки, підвищення кваліфікації та закріплення кадрів на підприємствах цукрової галузі.

Висновки. Отже, для вирішення проблем, що нині стримують розвиток цукробурякового виробництва в Україні необхідно розробити та втілити в життя державну програму розвитку цукробурякової галузі на період до 2020 р., якою, зокрема, передбачити конкретні обсяги виробництва цукрових буряків і цукру; напрямки використання як цукрових буряків, так і побічної продукції – меляси та жому; необхідну кількість цукрових заводів-виробників цукру та підприємств, які перероблятимуть цукрові буряки на інші види готової продукції. Комплексний підхід до вирішення проблемних питань галузі здатний забезпечити ефективно її функціонування.

Бібліографічний список: 1. Саблук П.Т. Цукробурякове виробництво України: проблеми відродження, перспективи розвитку: монографія / П.Т. Саблук, М.Ю. Коденська, В.І. Власов та ін.; за ред. акад. П.Т. Саблука, проф. М.Ю. Коденської. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 390 с. 2. Варченко О.М. Ринок цукру в Україні: оптимальне поєднання ринкового та державного регулювання: монографія / О.М. Варченко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – 313 с. 3. Заєць О.С. Ринок цукру в Україні. Проблеми створення, функціонування та розвитку / О.С. Заєць. – 2-ге вид. – К.:Наук. думка, 2003. – 385 с. 4. Ярчук М.М. Буряки і цукор України: попередні підсумки роботи галузі за 2013 рік / М.М. Ярчук // Цукрові буряки. – 2014. – № 1. – С. 4-7. 5. Концепція Комплексної державної програми реструктуризації і розвитку бурякоцукрової галузі на період до 2010 року [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR050566.html. 6. Ягольник О.О. 2015 рік: буряко-цукрова галузь на порозі нових викликів / О.О. Ягольник // Цукрові буряки. – 2015. – № 3. – С. 4. 7. Державна служба статистики: статистична інформація [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. 8. Оглядач журналу. Альтернативні види палива – шлях до зменшення енергозалежності агропромислового виробництва // Цукрові буряки. – 2014. – № 5. – С. 4. 9. Корнієнко А.С. В АПК України – європейські стандарти / А.С. Корнієнко, О.О. Ягольник // Цукрові буряки. – 2015. – № 2. – С. 5-6. 10. Брензей Я. Такого шансу, як

зараз, в Україні може й не бути / Я. Брензей // Цукрові буряки. – 2015. – № 1. – С. 4-5.

Гуторов А.И., Ковалева Е.В. Формирование факторов концептуального развития отрасли свеклосахарного производства. Цель исследования – обоснование необходимости действенных рычагов развития отрасли свеклосахарного производства, определение факторов, которые станут основой его дальнейшего концептуального развития. Рассмотрена существующая концепция развития свеклосахарного производства и ее составляющие, проанализировано ход реализации запланированных направлений преодоления кризиса в отрасли. Осуществлено оценку состояния свеклосахарного производства Украины и Харьковской области, определены проблемы, которые сейчас сдерживают развитие отрасли. Указано на необходимость внедрения комплексной программы развития свеклосахарного производства с очерченными ее основными направлениями, что позволит сформировать эффективное и стабильное производство качественной продукции, гарантирует продовольственную безопасность и обеспечит выход продукции отрасли на мировой рынок.

Gutorov O., Kovalyova O. Forming factors of conceptual development of the sugar beet production industry. Subject of research is a system of factors that can ensure the development of the sugar beet production industry in Ukraine. The aim of research to justify the need of effective levers of sugar beet production industry, determine factors that will be the basis for its further conceptual development. The existing concept of development of sugar beet production industry and its components was considered. The progress of the planned areas to overcome the crisis in industry was analyzed. The assessment of the sugar beet production in Ukraine and in Kharkiv region has been done. The problems that currently hinder the development of the industry have been identified. The necessity of implementing a comprehensive program of development of sugar beet production with its main areas and directions was specified. That will allow create efficient and sustainable production of high quality products; guarantee food security and provide the output of the industry to the world market.